

PENGELASAN JENIS-JENIS MERIAM TRADISIONAL MELAYU BERASASKAN KEPADA SAIZ DAN REKA BENTUK

*(CLASSIFICATION ON TYPES OF TRADITIONAL MALAY CANNON
BASED ON SIZE AND DESIGN)*

Mohd Hasanuddin Mohd Yusof & Zuliskandar Ramli

Abstrak

Setelah teknologi pembuatan dan penggunaan senjata api mengalir ke alam Melayu, masyarakat di alam Melayu terutamanya golongan pandai logam telah menghasilkan meriam-meriam tradisional dengan cara tersendiri berdasarkan kearifan tempatan. Dengan itu, saiz, reka bentuk dan motif meriam-meriam dihasilkan berdasarkan kepada unsur-unsur tempatan. Berdasarkan pemerhatian di lapangan, perbezaan saiz dan reka bentuk ini membawa kepada pengelasan jenis-jenis meriam tradisional Melayu. Dalam merekodkan dan menganalisis saiz dan reka bentuk meriam tradisional Melayu, pengkaji telah menggunakan kaedah penyelidikan kualitatif deskriptif. Dengan itu, terdapat beberapa jenis meriam tradisional Melayu yang telah dihasilkan oleh golongan ahli pembuat meriam di alam Melayu. Setiap jenis meriam ini ternyata memiliki fungsi yang berbeza di mana perbezaan saiz dan reka bentuk menjadi faktor utama kepada perbezaan fungsi setiap jenis meriam tradisional Melayu.

Kata kunci: Jenis, meriam, tradisional, Melayu

Abstract

After manufacturing technology and the use of firearms flowing into the Malay world, the Malay community in the various group's especially metal experts have produced traditional cannons in its own way based on local wisdom. Thus, the size, design, and motif of cannons are produced by local elements. Based on the observations in the field, the difference in size and design led to the types of traditional Malay cannon. In the process of recording and analyzing the size and design of the traditional cannon, the researcher has used qualitative research methods. Thus, there are several types of traditional Malay cannon that was produced by a group of experts in the Malay world. Each type of cannon is proved to have different functions in which the difference in size and design as key factors to the difference function of each type of Malay traditional cannon.

Keywords: Type, cannon, traditional, Malay

PENGENALAN

Teknologi pembuatan dan penggunaan meriam telah dibawa dan diperkenalkan oleh orang-orang Arab ke Alam Melayu sebagaimana yang dinyatakan oleh Wan Ramli Wan Daud (2000). Hubungan perdagangan dan dakwah yang erat antara orang-orang Arab dan orang-orang Melayu menyebabkan

ilmu-ilmu dari tamadun Islam mengalir ke alam Melayu. Teknologi pembuatan dan penggunaan meriam yang berasal dari timur tengah ini kemudiannya tersebar ke alam Melayu selewat-lewatnya pada abad ke-14. Wan Ramli Wan Daud seterusnya menyatakan bahawa antara suku yang terawal yang meneroka ilmu pembuatan meriam di alam Melayu adalah suku Minangkabau. Pendapat Wan Ramli Wan Daud ini selaras dengan pendapat John Crawford (1856) di mana beliau juga berpendapat bahawa teknologi pembuatan meriam di alam Melayu telah dibawa dan diperkenalkan oleh orang-orang Arab.

Setelah kemasukan teknologi pembuatan meriam ke alam Melayu, pelbagai bentuk dan saiz meriam telah dihasilkan berdasarkan kepada fungsi dan kegunaannya. Jenis-jenis meriam Melayu telah dinukilkan dalam naskhah kesusasteraan Melayu seperti *Sulalatus Salatin*, *Tuhfat an-Nafis*, *Hikayat Misa Melayu*, *Kisah Pelayaran Abdullah* dan lain-lain.

Sulalatus Salatin atau *Sejarah Melayu* telah membezakan jenis senjata api berat tradisional Melayu antara meriam dan rentaka (A. Samad Ahmad 2013).

Sementara itu, Raja Ali Haji tidak memisah dua jenis meriam tradisional Melayu iaitu lela dan rentaka. Daripada penulisannya dalam *Tuhfat al-Nafis*, Raja Ali Haji menggandingkan perkataan lela bersekali dengan perkataan rentaka. Hal ini membuktikan bahawa di sisi Raja Ali Haji, lela dan rentaka adalah jenis meriam yang sama (Virginia Matheson Hooker 1998). Catatan daripada *Hikayat Misa Melayu* pula menyebut bahawa rentaka adalah sejenis meriam yang tersendiri berbeza daripada jenis yang lain termasuk lela (Jelani Harun 2015).

Kisah Pelayaran Abdullah menyenaraikan jenis meriam atau senjata api berat Melayu dengan lebih tersusun berbanding naskhah kesusasteraan Melayu yang lain seperti *Sulalatus Salatin*, *Tuhfat an-Nafis* dan *Hikayat Misa Melayu*. Abdullah bin Abdul Kadir Munsyi membahagikan meriam Melayu kepada meriam, lela, rentaka dan ekor lotong (Kassim Ahmad 1960).

Walaupun jenis-jenis meriam tradisional Melayu tercatat dengan jelas dalam karya kesusasteraan Melayu, tetapi pengkajian dan pengelasan jenis-jenis meriam tradisional Melayu tidak dibuat dengan sempurna. Setakat ini, kajian tentang jenis-jenis meriam tradisional Melayu yang paling lengkap dan menyeluruh adalah kajian yang dihasilkan oleh Gardner (1936). Namun begitu, olahan daripada dapatan kajian tersebut tidak disusun dengan baik. Objektif kajian ini dilaksanakan ialah untuk menganalisis jenis meriam tradisional Melayu dengan lebih tepat dan tersusun berbanding kajian-kajian lepas.

METODOLOGI KAJIAN

Oleh yang demikian, kajian ini telah dijalankan dengan menggunakan kaedah penyelidikan kualitatif deskriptif. Dengan itu, pengkaji telah membuat kajian di lapangan dengan meneliti meriam tradisional yang berada di Semenanjung Tanah Melayu, Sumatera, Jawa dan Kalimantan serta merekodkan dan menganalisis data-data tentangnya.

Di samping itu, pengkaji telah melakukan temu bual ke atas individu yang memiliki maklumat dan data-data (informan) berkaitan jenis-jenis meriam tradisional yang terdapat di wilayah tersebut. Bagi melengkapkan dan mengukuhkan penyelidikan, pengkaji juga telah membuat tinjauan kepustakaan di mana pengkaji akan merujuk kepada sumber-sumber kepustakaan yang primer dan sekunder yang berkaitan dengan kajian pengkaji.

Bagi memperoleh sumber primer dan sumber-sekunder tentang jenis-jenis meriam tradisional Melayu, pengkaji telah menjejaki perpustakaan dan arkib di pelbagai tempat seperti Perpustakaan Negara di Kuala Lumpur, Arkib Negara Malaysia di Kuala Lumpur, Perpustakaan Tun Seri Lanang dan Perpustakaan ATMA UKM di Bangi, Perpustakaan UIAM di Gombak, Perpustakaan Universiti Malaya di Kuala Lumpur, Arkib Negara Brunei di Bandar Seri Begawan, British Library di London dan Pedir Museum di Aceh.

Hasil daripada penjejakan tempat tersebut, pengkaji telah memperoleh sumber primer dan sekunder yang dijadikan rujukan dalam kajian ini. Sumber primer yang pengkaji peroleh tentang jenis meriam tradisional Melayu adalah daripada naskhah kesusasteraan Melayu seperti *Sulalatus Salatin* atau *Sejarah Melayu* karya Tun Seri Lanang, *Tuhfat al-Nafis* dan *Salasilah Melayu dan Bugis* karya Raja Ali Haji dan *Kisah Pelayaran Abdullah* karya Abdullah Munsyi. Dengan itu, pengkaji dapat membuat rujukan silang antara jenis meriam Melayu yang terdapat di lapangan dan jenis meriam Melayu yang terkandung dalam naskhah kesusasteraan Melayu.

DAPATAN KAJIAN

Dalam tradisi Melayu, istilah umum bagi senjata api ialah bedil. Ia merangkumi meriam, lela, rentaka, istinggar, pemuras, terakol dan sebagainya. Manakala istilah meriam pula secara umumnya merujuk kepada senjata api berat yang mana larasnya lebih besar daripada laras senapang (Kamus Dewan Edisi Keempat). John Crawford (1856) berpendapat bahawa nama meriam diambil daripada nama Sayyidatina Mariam iaitu ibu kepada Nabi Isa Alaihi Salam. Gardner (1936) pula menyatakan bahawa perkataan lela berasal daripada nama Laila yang merupakan watak utama dalam satu hikayat Arab yang terkenal di alam Melayu iaitu *Hikayat Laila dan Majnun*. Di samping itu, Jean-Paul G. Potet (2014) menyatakan bahawa nama rentaka berasal daripada perkataan Arab *itlaaqa* (اطلاق) yang bermaksud menembak. Lidah Melayu yang sukar untuk menyebut perkataan Arab dengan tepat membawa penyelewengan sebutan dari *itlaaqa* kepada rentaka. Menurut Gardner (1936), meriam tradisional Melayu di Semenanjung Tanah Melayu dibahagikan kepada empat jenis iaitu:

Meriam

Meriam adalah istilah yang merujuk kepada bedil bersaiz besar di mana ia boleh memuatkan peluru seberat enam paun dan lebih. Di samping itu, meriam terbahagi pula kepada beberapa jenis iaitu Meriam Agung, Meriam Buluh, Meriam Julong atau Jenjulong, Meriam Kalok, Meriam Dua Sekalam, Meriam Peminggang dan Meriam Turat. Gardner seterusnya menyatakan bahawa di Jawa, meriam dikenali dengan nama bedil dan dibahagikan kepada tiga jenis iaitu Bedil Besar, Bedil Pengatu dan Bedil Tegadas - sejenis meriam kuno

Lela

Secara umumnya, nama lela diberikan kepada meriam kecil berlaras panjang dan boleh dipusing. Manakala meriam berlaras pendek dan boleh dipusing dikenali sebagai tomong. Lela kebiasaannya diperbuat daripada tembaga dan sangat jarang lela diperbuat daripada besi. Menurut Gardner, jarak tembakan lela kebiasaannya sekitar 400 ela (365.7 meter) manakala menurut Mubin Sheppard (2011), jarak tembakan lela adalah sekitar 500 ela (457.2 meter). Kebiasaannya lela memiliki satu silinder yang ditempa pada laras bedil yang mana ianya akan dipasang pada pemegang kayu. Hal ini dilakukan ketika menenang dan menembak. Di samping itu, lela juga biasanya memiliki pemegang berbentuk ikan lumba-lumba yang merupakan sekadar hiasan semata-mata. Gardner menyatakan bahawa lela yang diperbuat di Brunei memiliki banyak hiasan. Sesetengah lela pelurunya dimasuki dari arah belakang yang mana ia memiliki bekas ubat bedil yang berasingan yang kemudiannya disumbat dalam laras meriam.

Kebiasaannya lela diletakkan di penjuru kubu supaya dapat menembak kedua-dua arah. Lela juga banyak ditempatkan di atas perahu. Sesetengah lela memiliki dua laras (lela berkembar). Semua lela dan senjata api boleh putar memiliki batang pencucuk yang dinamakan sebagai cangkak lela atau rangking yang digunakan sebagai pencucuk di atas landasan bahagian atas dinding perahu atau dinding kubu. Sebahagian lela memiliki lubang hanya seluas $\frac{3}{4}$ inci.

Gardner juga menyatakan bahawa orang-orang Melayu juga membuat meriam kecil dengan banyak yang mana lubang meriam tersebut berukuran antara $\frac{1}{2}$ hingga 1 inci. Meriam tersebut hanyalah digunakan sebagai permainan. Namun Gardner juga percaya bahawa meriam kecil tersebut turut digunakan dalam peperangan. Sebaris meriam kecil ini yang dipasangkan pada kayu dan didirikan dengan pasak tembakannya boleh menyebabkan kerosakan pada jarak dekat. Gardner

menyatakan bahawa di Brunei, terdapat satu atau lebih meriam kecil yang dipasang di atas sepucuk lela sebagai pemberi amaran kepada musuh sebelum peluru lela diisi semula.

Gardner menyatakan bahawa terdapat lela tembaga yang mulutnya besar yang dikenali sebagai Lela Rambang. Lela Rambang ini menembak peluru timah atau batu dan mampu membunuh musuh pada jarak dekat. Kadang-kadang meriam ini juga dikenali sebagai Lela Mulut Katak.

Rentaka

Gardner menyatakan bahawa meriam kecil yang diperbuat daripada besi dinamakan sebagai rentaka. Menurut Mubin Sheppard (2011) pula, perbezaan antara rentaka dan lela adalah pada saiz dan buaatannya di mana lela diperbuat daripada tembaga dan panjang laras lela adalah sekitar 6 kaki ke atas. Manakala rentaka pula diperbuat daripada besi dan ukuran larasnya adalah lebih pendek berbanding lela.

Ekor Lotong

Menurut Gardner, meriam Ekor Lotong adalah meriam besi yang dipasangkan tempat pemegang di bahagian belakangnya yang menyerupai ekor lotong.

Catatan Gardner menunjukkan beliau tidak memasukkan dua lagi jenis meriam tradisional Melayu di bawah sub jenis meriam atau lela iaitu Lela Lapis dan Cetbang. Hal ini mungkin disebabkan nama kedua-dua jenis meriam ini di luar pengetahuannya. Gardner juga tidak mengklasifikasikan meriam tradisional Melayu mengikut saiz.

Di samping itu, pengelasan jenis meriam tradisional Melayu oleh Gardner ini nampaknya berbeza dengan pengelasan yang dilakukan oleh Shariffuddin (1969) dan Wan Ikhlas (2015) di mana Wan Ikhlas mengklasifikasikan meriam Melayu kepada meriam agung, lela, rentaka dan meriam kecil. Manakala Shariffuddin pula menyatakan bahawa meriam Melayu di Brunei terbahagi kepada tiga jenis utama iaitu:

Bedil

Semua jenis meriam yang bersaiz kecil dan sederhana dikategorikan sebagai bedil. Di samping itu, masyarakat Brunei turut menggunakan nama lela sebagai nama lain bagi bedil. Antara sub-jenis daripada jenis bedil ialah:

i) Bedil Naga

Bedil yang berbentuk naga

Gambar 1. Bedil naga yang motif keseluruhan larasnya adalah berasaskan motif naga

Sumber: Kajian Lapangan Hasanuddin 2019

ii) Bedil Buluh

Bedil yang keseluruhan larasnya licin dan bulat seperti buluh.

Gambar 2. Bedil buluh yang bentuk keseluruhan larasnya licin dan bulat seperti buluh.

Sumber: Kajian Lapangan Hasanuddin 2019

iii) Bedil Lapis

Bedil yang separuh berbentuk geometri manakala separuh lagi berbentuk licin dan bulat.

iv) Bedil Gargabus

Bedil yang mulutnya besar. Di Semenanjung Tanah Melayu bedil seumpama ini dikenali sebagai Lela Rambang.

Meriam

Di Brunei, meriam merujuk kepada senjata api yang berat dan geganoknya berbentuk bulat. Meriam juga kebiasaannya diletakkan di atas pedati meriam empat roda kerana keberatannya. Tidak seperti lela, meriam merupakan senjata api yang tidak mudah alih. Menurut Shariffuddin, salah satu senjata api yang boleh dikategorikan sebagai meriam di Brunei panjangnya berukuran 1335 mm dan larasnya sangat berat. Namun menurut Shariffuddin lagi, sekarang tidak ditemui lagi meriam buatan Brunei. Meriam yang ada di Brunei adalah buatan Sepanyol.

Boom

Boom adalah senjata api tradisional Brunei yang mana saiznya antara bedil dan meriam serta saiz mulutnya besar seperti bedil gargabus. Menurut Shariffuddin, boom yang terdapat di Brunei adalah sepanjang 1296 mm dan diameter mulutnya ialah 65 mm.

Terdapat kekeliruan pada pengklasifikasian jenis meriam tradisional Melayu yang dilakukan oleh Gardner dan Shariffuddin. Gardner tidak mengklasifikasikan jenis meriam mengikut saiz dan pengklasifikasian yang dilakukan oleh Gardner bercampur baur. Sebagai contoh, meriam julong atau lela julong adalah senjata api yang berlaras kecil dan sempit. Namun Gardner meletakkannya di bawah sub jenis meriam. Begitu juga dengan ekor lotong yang sepatutnya diletakkan di bawah sub jenis lela tetapi Gardner menjadikan ekor lotong sebagai jenis meriam yang utama.

Sebaliknya, klasifikasi yang dilakukan oleh Shariffuddin adalah tidak lengkap walaupun beliau melakukan klasifikasi mengikut saiz. Sebagai contoh, Shariffuddin tidak membahaskan meriam daripada jenis meriam kalok yang memiliki saiz dan reka bentuk yang berbeza daripada bedil, meriam dan boom. Hal ini mungkin disebabkan Shariffuddin hanya memfokuskan kepada penjenisan meriam di Brunei di mana meriam kalok barangkali tidak ditemui di Brunei. Di samping itu, meriam kecil tidak dianggap sebagai salah satu daripada jenis utama meriam oleh Shariffuddin

tetapi hanyalah dianggap sebagai miniatur. Wan Ikhlas pula membahagikan meriam tradisional Melayu mengikut saiz kepada tiga jenis iaitu meriam, lela dan rentaka.

Kesimpulan yang diperoleh oleh pengkaji berdasarkan daripada penulisan Gardner (1936), Shariffuddin (1969), Mubin Sheppard (2011) dan Wan Ikhlas (2015) serta pemerhatian pengkaji di lapangan, meriam tradisional Melayu sewajarnya dibahagikan mengikut saiz dan reka bentuknya kepada enam jenis utama iaitu meriam agung, lela, rentaka, meriam kecil, meriam kalok dan bedil tombak. Perbezaan saiz keenam-enam jenis meriam Melayu ini juga memberi kesan kepada fungsi penggunaannya. Penerangan kepada keenam-enam jenis meriam tradisional Melayu tersebut adalah seperti berikut:

Meriam Agung

Meriam agung ialah meriam tradisional yang bersaiz besar. Tidak seperti lela yang boleh dipusing dan bercangkak, meriam agung tidak bercangkak. Ini kerana meriam agung sangat berat, sukar diangkat dan perlu diletakkan di atas pedati meriam yang beroda untuk digerakkan. Masyarakat di alam Melayu suatu ketika dahulu banyak menghasilkan meriam agung.

Anthony Reid (2015) menyatakan bahawa kerajaan Aceh Darussalam telah membuat banyak meriam agung hasil dari bantuan jurutera dari Turki. Anthony Reid seterusnya menyatakan bahawa dalam tahun 1570-an, sebuah meriam raksasa telah dihasilkan oleh kerajaan Aceh Darussalam yang mana kebesaran meriam itu tiada tolok bandingnya dengan meriam penjajah Eropah di alam Melayu. John Davis turut menyatakan bahawa meriam Aceh adalah meriam paling besar yang beliau pernah saksikan.

Anthony Reid turut menyatakan bahawa meriam buatan orang-orang Makassar yang diberi nama Anak Makassar merupakan meriam yang sangat besar. Meriam Anak Makassar ini diperbuat daripada tembaga dengan berat 5 tan dan ia telah berjaya dirampas oleh Belanda pada tahun 1669 ketika berlakunya perang Makassar. Namun begitu, hari ini hanya terdapat beberapa pucuk sahaja meriam agung tradisional. Antaranya adalah seperti Meriam Seri Patani, Meriam Kyai Pancawura, Meriam Ki Amuk, Meriam Sultan Ahmad Najmuddin I dan Meriam Senggora.

Lela

Lela merujuk kepada meriam bersaiz sederhana iaitu saiz antara meriam agung dan rentaka. Berdasarkan kajian di lapangan, pengkaji mendapati bahawa meriam agung Melayu yang masih ada pada hari ini paling pendek ialah Meriam Senggora yang berukuran panjang 334 sm. Mubin Sheppard (2011) menyatakan bahawa meriam tradisional Melayu yang dikategorikan sebagai lela ialah meriam yang berukuran 6 kaki (sekitar 183sm) ke atas. Oleh itu, dengan mengambil ukuran Meriam Senggora dan pengelasan lela oleh Mubin Sheppard (2011), pengkaji membuat kesimpulan bahawa meriam tradisional Melayu yang wajar dikategorikan sebagai lela ialah meriam yang berukuran antara 180 sm hingga 330 sm.

Di samping itu, terdapat ciri-ciri khas lela yang membezakannya dengan meriam agung di mana lela adalah meriam boleh pusing (swivel gun) yang memiliki cangkak. Lela juga lebih mudah dibawa dan dialihkan oleh tenaga manusia tanpa perlu menggunakan pedati meriam. Oleh itu, semua jenis meriam yang memiliki ciri-ciri seperti ini wajar dikategorikan sebagai lela. Ini termasuklah lela buluh, lela lapis, lela menjuling, lela naga, lela buaya, cetbang, lela rambang dan lain-lain.

Rentaka

Gaspar Correia turut mencatatkan bahawa angkatan tentera Melaka memiliki meriam yang kecil dan meriam yang sangat kecil (M.J Pintado 2012). Meriam kecil yang dinyatakan oleh Gaspar Correia ini berkemungkinan besar merujuk kepada lela manakala meriam yang sangat kecil pula

berkemungkinan besar merujuk kepada rentaka. Secara umumnya, reka bentuk rentaka adalah sama seperti lela melainkan ukuran rentaka lebih kecil dan pendek berbanding ukuran lela.

Jika ukuran lela ialah sekitar 183sm ke atas menurut pentafsiran Mubin Sheppard (2011), maka ukuran rentaka semestinya kurang dari 183 sm. Disebabkan tiada pentafsiran khusus tentang saiz sebenar meriam yang boleh dikategorikan sebagai rentaka, maka pengkaji berpendapat bahawa rentaka adalah meriam yang bersaiz antara 100 hingga 180 sm. Maka meriam yang panjangnya kurang dari 100 sm boleh dikategorikan sebagai meriam kecil kecuali meriam kalok kerana meriam kalok memiliki ciri khas iaitu ukur lilitannya lebar.

Meriam Kecil

Meriam kecil adalah meriam yang berukuran paling kecil daripada jenis utama meriam tradisional Melayu. Kebiasaannya, meriam kecil tidak dijadikan senjata pembunuh atau pemusnah dalam peperangan, tetapi ianya digunakan sebagai alat komunikasi yang menghantar sesuatu isyarat sesama pasukan tentera atau sebagai alat perang psikologi terhadap pihak musuh. Di samping itu, meriam kecil berperanan barangan perhiasan dan mata wang.

Teoh (2005) telah mengumpulkan data beberapa meriam kecil di alam Melayu yang mana saiz yang paling kecil adalah sepanjang 9 sm dan yang paling besar ialah 64 sm. Berdasarkan pemerhatian pengkaji di lapangan, meriam paling kecil setakat ini yang ditemui oleh pengkaji ialah meriam kecil milik Undang Luak Sungai Ujong ke-12 iaitu Datuk Kelana Putra Syed Abdul Rahman (1872-1879).

Meriam Kalok

Meriam Kalok adalah meriam yang berukuran lilit besar tetapi pendek. Tembakannya dilakukan secara mendongak. Oleh itu, meriam kalok harus diletakkan atau diklasifikasikan dalam jenis yang tersendiri kerana perbezaan pada reka bentuk dan saiznya sangat ketara berbanding dengan jenis meriam yang lain. Ia tidak patut dikategorikan sebagai sub jenis di bawah jenis utama yang lain seperti meriam agung, lela atau rentaka.

Bedil Tombak

Jika meriam kalok adalah meriam yang pendek tetapi berukuran lilit besar, bedil tombak pula sebaliknya iaitu berukuran panjang dan berukuran lilit kecil. Kedua-dua jenis meriam ini mesti dijadikan jenis utama meriam tradisional Melayu. Kedua-dua jenis meriam ini tidak boleh diletakkan sebagai sub jenis kerana perbezaannya yang ketara dengan jenis meriam yang lain daripada segi saiz dan reka bentuk.

Bedil tombak merupakan antara jenis meriam terawal yang digunakan di alam Melayu. Sun Laichen (2011) dan Mills (1970) menyatakan Ma Huan yang mengunjungi Jawa pada tahun 1433 telah mencatatkan dalam Ying Lai Sheng Lan bahawa dalam tradisi perkahwinan masyarakat Jawa, mereka akan meletuskan bedil tombak (huochong). Schmid (1906) menyatakan bahawa sebilah bedil tombak yang ditemui di Jawa yang kini berada di Muzium Berlin, Jerman tertera nama Maharaja Yong Le (Maharaja Dinasti Ming dari tahun 1403 - 1425).

Catatan tentang bedil tombak juga terkandung dalam Babad Sakra iaitu manuskrip bahasa Sasak di Lombok yang menceritakan tentang penggunaan bedil tombak oleh penduduk wilayah Sakra di Lombok dalam pemberontakan menentang pemerintahan Bali yang dipimpin oleh Tuan Guru Muhammad Ali Batu pada tahun 1891 (Lalu Gde Suparman 1994).

Sub-Jenis Meriam Tradisional Melayu

Selain daripada enam jenis utama meriam tradisional iaitu meriam agung, lela, rentaka, meriam kecil, meriam kalok dan bedil tombak, semua jenis meriam tradisional yang lain seperti meriam buluh, meriam julong, meriam naga, meriam dua sekalam, meriam peminggang, cetbang dan lain-lain wajar dikategorikan sebagai sub-jenis kepada salah satu daripada enam jenis utama tersebut. Pengelasan sub-jenis tersebut dilakukan berdasarkan kepada saiz meriam tersebut. Sebagai contoh, jika sepucuk cetbang berukuran antara 180 sm hingga 330 sm, maka cetbang itu dikategorikan sebagai lela. Jika ukurannya lebih 330 sm, maka cetbang tersebut boleh dikategorikan sebagai meriam agung.

KESIMPULAN

Pengkaji berpandangan bahawa pengelasan jenis meriam tradisional yang dilakukan oleh pengkaji terdahulu seperti Gardner (1936), Shariffuddin (1969), Mubin Sheppard (2011) dan Wan Ikhlas (2015) tidak tepat dan tidak lengkap. Meriam tradisional Melayu sewajarnya dibahagikan kepada enam jenis utama berdasarkan kepada saiz dan reka bentuknya iaitu meriam agung, lela, rentaka, meriam kecil, meriam kalok dan bedil tombak. Semua jenis meriam yang lain seperti cetbang, lela rambang, lela naga dan lain-lain perlu diklasifikasikan sebagai sub-jenis kepada salah satu dari lima jenis yang utama itu.

RUJUKAN

- A. Samad Ahmad. 2013. *Sulalatus Salatin: Sejarah Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Anthony Reid. 2015. *Southeast Asia in the Age of Commerce 1450 - 1680* Vol II. Dlm. R.Z Leirissa dan P. Soemitro (terj.). Jakarta: Yayasan Pustaka Obor Indonesia.
- Gardner, G. B. 1936. *Keris and Other Malay Weapons*. Singapura: Progressive Publishing Company.
- Jean-Paul G. Potet. 2014. *Arabic and Persian Loanwords in Tagalog*. Raleigh: Lulu Press.
- Jelani Harun. 2015. *Hikayat Misa Melayu, Karangan Raja Chulan Ibni Raja Hamid*. Kuala Lumpur: RNS Publication dan Yayasan Karyawan.
- John Crawfurd. 1856. *A Descriptive Dictionary of the Indian Islands and Adjacent Countries*. London: Bradbury and Evans.
- Kamus Dewan*. 2005. Kamus Dewan Edisi Keempat. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Kassim Ahmad. 1960. *Kisah Pelayaran Abdullah*. Kuala Lumpur: Oxford University Press & Malaya Publishing House Ltd.
- Lalu Gde Suparman. 1994. *Babad Sakra*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- M.J. Pintado. 2012. *Portuguese Documents On Malacca (1509- 1511)*. Kuala Lumpur: Arkib Negara Malaysia.
- Mill, J.V.G. 1970. *Ma Huan Ying Yai Sheng Lan: The Overall Survey of the Ocean's Shores (1433)*. Cambridge: Hakluyt Society.
- Mubin Sheppard. 2011. *Malay Arts and Crafts*. Kuala Lumpur: The Malaysians Branch of the Royal Asiatic Society (MBRAS).
- Schmid, W.M. 1906. Schwertscheide samt Gurtel des 13. Jahrhunderts. Dlm. Karl Koetschau dan Erich Haenel (pnyt). *Zeitschrift Fur Historische Waffenkunde*. Vierter Band. Dresden.
- Shariffuddin, P. M. 1969. Brunei Cannon. *The Brunei Museum Journal* 1(1): 72-93.
- Sun Laichen. 2011. Chinese-style Gunpowder Weapons in Southeast Asia: Focusing on Archaeological Evidence. Dlm. Michael Arthur Aung-Thwin dan Kenneth R. Hall (pnyt). *New Perspectives on the History and Historiography of Southeast Asia: Continuing Explorations*. London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Teoh, Alex Eng Kean. 2005. *The Might of the Miniature Cannon: A Treasure of Borneo and the Malay Archipelago*. Kuala Lumpur: Universiti Malaya.
- Virginia Matheson Hooker. 1998. *Tuhfat al-Nafis Karangan Raja Ali Haji (1809 - 1870)*. Kuala Lumpur: Yayasan Karyawan dan Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Wan Ikhlas Wan Mokhtar. 2015. Pandai Besi Meriam. Dlm Mariyam Jameelah Ghazali (pnyt). *Ensiklopedia Kejuruteraan Alam Melayu*. Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.

Wan Ramli Wan Daud. 2000. Teknologi Melayu: Melayani Ragam Hidup Sepanjang Zaman. Dlm. Mohd Taib Osman dan A. Aziz Deraman (pnyt.). *Tamadun Islam di Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Mohd Hasanuddin bin Mohd Yusof
Institut Alam & Tamadun Melayu
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600, UKM Bangi
Selangor D.E.
Emel: mohdhasanuddin82@gmail.com
mohdhasanuddin@yahoo.com

Zuliskandar Ramli (Ph.D)
Felo Penyelidik Kanan
Institut Alam & Tamadun Melayu
Universiti Kebangsaan Malaysia
43600, UKM Bangi
Selangor D.E.
Emel: ziskandar@ukm.edu.my

Received : 12 Ogos 2020
Accepted : 14 Januari 2021
Published : 30 April 2021